

kal. Ennek nyilván egyik oka, hogy több mint három évtizede hazánkban évről évre csökken a születések száma.

Azonban örvendetes tény, hogy ez a fogyatkozó létszámú könyvtárlátogató egyre több könyvet kölcsönöz. Mind a két vizsgált korosztályban 2005-ben 11 körüli volt az egy főre jutó évenkénti átlagos kölcsönzési szám, ez az érték 2010-re 13 körülire emelkedett. Vagyis ugyan fogyott a könyvtárba beiratkozottak száma, de ezt a könyvtárlátogató középiskolásokból álló csoportot joggal nevezhetjük a korosztály olvasói elitjének.

JEGYZETEK

- 1 Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp., OSZK–Gondolat, 2003. 217 p.
- 2 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm
- 3 Péterfi Rita: Mikszáth vagy Meg Cabot. A 13–14 évesek könyvtári olvasmányai. In: Az olvasás védelmében (szerk.: Szávai Ilona). Bp., Pont Kiadó, 2010. 123–133. p.
- 4 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm

Péterfi Rita

Az *Alkonyat* olvasói népszerűsége a pszichosztatális elemzés tükrében

Bevezetés

2005 októberében a Little, Brown and Company egy ismeretlen író, Stephany Meyer könyvét adta ki. Az *Alkonyat (Twilight)* egy tinédzser lány, Isabella („Bella”) Swan történetét mondja el, aki a kisvárosba költözve egy különös fiút ismer meg az iskolában. Bella szerelmes lesz a fiúba, akiről később kiderül, hogy vámpír.

Az *Alkonyat* hatalmas sikereket ért el világszerte; negyedik részét, a *Breaking Down-t* az év gyerekkönyvének választották 2008-ban Angliában. Az *Alkonyat* minden része felkerült a The New York Times bestsellerlistájára.

Az *Alkonyat*nak széles rajongói tábora van. A rajongók elsősorban gyerekek, serdülők és fiatal felnőttek, akik több alkalommal elolvassák a könyveket, megnézik a filmeket, és összegyűjtnek minden információt, amely a színészekkel és a

filmben szereplő karakterekkel kapcsolatos. Napjainkra ez szinte jelenséggé vált, ezért érdemes áttekinteni, mi lehet olyan vonzó a fiatalok számára ebben a műben. A publikáció a továbbiakban ezt a célt szolgálja, illetve bemutatja a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtár és Művelődési Központ felmérését a vámpírirodalommal kapcsolatos olvasói szokásokról.

Pszichosztatális elemzés

Blumler és Katz (1974) szerint az olvasók célirányosan keresik azokat a műveket, amelyek kielégíthetik szükségleteiket. Az írott szövegek a következő utakon szolgálják ki az olvasó igényeit:

- A szerző által teremtett világ segíthet elmenekülni a mindennapi élet problémái elől.
- A könyv szórakoztató funkciókat is ellát.
- A könyv szereplői identifikációs bázisként szolgálhatnak, vágyott tulajdonságaikat magunkba építhetjük.
- A könyv információkat közvetít nekünk a világról és működéséről, ezáltal megerősítheti világképünket vagy alternatívákat kínálhat.
- A könyv párbeszédei szociális interakciókra irányuló igényeinket is kielégíthetik.
- A könyv oktatási funkciókat is szolgál, például földrajzi helyek leírása, intézmények működése stb. vonatkozásában.

Minden könyv elemezhető a fenti kategóriák szerint. Nem feltétlenül igaz, hogy minél több funkciót elégít ki egy mű, annál sikeresebb lesz; az *Alkonyat* például oktatási és információközlési funkciót kevésbé közvetít, mégis egyértelműen sikeresnek tekinthető. Az alábbiakban az *Alkonyat* sorozatot elemezzük az első öt funkció alapján; mivel az oktatási funkció nem releváns, erre nem térünk ki részletesen.

A szerző által teremtett világ segíthet elmenekülni a mindennapi élet problémái elől

Long (2007) eredményei szerint a nők több okból is szeretnek romantikus regényeket olvasni. A regények segítenek elmenekülni a mindennapi élet valóságától és megnyugtatók a női olvasókat. A romantikus regények tehát segítenek megküzdeni a monoton, szürke hétköznappal. Az *Alkonyat* (és a *Harry Potter* is) különösen alkalmas e funkció betöltésére. Mindkét történet két világ határán játszódik. Az *Alkonyat*ban megtalálhatjuk a mi világunkat is: az emberek élnek és dolgoznak, iskolába járnak. Meyer különös gondot fordít a hétköznapi élet részletes leírására (főleg az első könyvben). Az iskola, ahová Bella jár, részletesen ábrázolt, a diákok barátkoznak, szervezkednek és élnek életüket. A későbbi könyvekben az emberi világ kevésbé hangsúlyos, mindössze Bella apjával és anyjával kapcsolatos találkozások, valamint rövid iskolai részek reprezentálják. Mindazonáltal az olvasó végig tisztában van vele, hogy az emberi világ létezik a másik mellett. A részletes leírás tudatosítja az olvasóban, hogy mennyire különböző a két világ, így közvetlenül hasonlíthatja össze őket.

A narratíva előrehaladtával az emberi világ egyre kevesebb szerepet kap, a történet a vámpírok és farkasemberek világában zajlik. Ezt a világot Forks zöld erdői, hegyei és eldugott menedékek (például a Cullen család otthona) jelentik. A megnyugtató környezet, a tágas terek és a természet relaxáló hatást vált ki. A vámpírok világa az első könyvben a végtelen szabadság és az emberfeletti képességek ígértét hordozza. Zsúfoltság nélküli, néhány szereplős világról van szó (hiszen, bár az emberek között élnek, a vámpíroknak nem okoz gondot feltűnés nélkül kikerülni őket), ahol a vámpírok ismerik egymást. Egy szabad, kiszámítható közegben játszódik, amely biztos, hogy vonzó lehet a tizenéves olvasók számára, mivel a függés és a függetlenség dilemmája, ennek megfelelő mértékének megtalálása életkori kihívás számukra, és szívesen elmerülnek benne. Később, a második könyv folyamán derül ki, hogy ennek a világnak is vannak szabályai, köztöttségei, amelyeket elsősorban a Volturik által hozott törvények képviselnek. Mégis, a vámpírok világában élve szabadok lehetünk, ez a világ lehetőséget nyújt arra, hogy elmeneküljünk a hétköznapiokból. A kettős világrendszer valószínűleg hozzájárult mind a *Harry Potter*, mind az *Alkonyat* sikeréhez.

Long (2007) eredményeivel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az erőteljes romantikus szálakat is tartalmazó regényeket olvasók nagyobb elvárásokat tápláltak kapcsolataikban partnerükkel szemben. Továbbá, ha egy nő elkezdett romantikus regényeket olvasni, megnőtték partnerével kapcsolatos igényei. A hatás természetesen annak köszönhető, hogy az adott romantikus történet domináns karakterével (tehát az elsősorban lányok által olvasott *Alkonyat* esetében Edwarddal) hasonlították össze párjukat.

A könyv szórakoztató funkciókat is ellát

Az *Alkonyat* története valóban szórakoztató, elsősorban tizenéves olvasók számára. A mű a romantikus fantasy kategóriába sorolható, a fantasy elemek azonban csak a vámpírok világában jelennek meg (gondolatolvasás, érzelmek manipulálása, farkasemberek). Már több alkalommal bebizonyosodott, hogy a fantasy elemek szórakoztatóak a fiatalabb korosztályok számára, gondoljunk a *Gyűrűk Ura* vagy a *Harry Potter* sorozat népszerűségére. Mindkettő fantasy elemekből építkezik. Ami az *Alkonyat* különlegességét adja, hogy a fantasy elemeken túl a szerelem és az emberi kapcsolatok is fontos szerepet játszanak benne. Az említett művekben is megjelenik a romantikus szál (Arwen és Aragorn vagy Ginny és Ron), azonban a cselekmény nem e köré szerveződik.

A történet a romantikus szálon túl jócskán tartalmaz izgalmas, érdekes részeket. Az első könyvben miután az olvasó megnyugszik, hogy Bella és Edward valóban egymásra találtak, máris izgalmat hoz Victoria és James megjelenése. Meyer gondoskodik arról, hogy folyamatosan történjenek olyan események, amelyek fenntartják az olvasó érdeklődését. A második könyvben (*Új Hold*) Jacob döntés elé állítja Bellát, aki azonban érezhetően Edwardot preferálja, Edward azonban eltűnik.

A figyelmet és a feszültséget folyamatosan fenntartja, hogy Bella viselkedése gyakran inkonzisztens az érzéseivel. Az olvasó végig érzi, hogy már az első pillanatban döntött és Edwardot választotta. Mindazonáltal (különösen a második könyv során) viselkedése, mondatai alapján úgy tűnhet, hogy nem biztos a választásában.

A második könyvben egy szerelmi háromszög jön létre a főszereplő Bella, Edward és Jacob között. A történet illetően alakulása megosztotta a rajongókat,

akik Edward vagy Jacob mögé tömörültek, és a választott karakterért rajongtak. A történet ilyenén alakulása még elkötelezettebbé tette a korábbi rajongókat, akik egy szerelmi csatározás közepén találták magukat.

*A könyv szereplői identifikációs bázisként szolgálhatnak,
vágyott tulajdonságaikat magunkba építhetjük*

A történetet Bella saját nézőpontjából, egyes szám első személyben meséli el, kivétel ez alól egy rövid rész a negyedik könyvben, amelyben Jacob az elbeszélő. Bella története tartalmazza a lány szubjektív véleményét, attitűdjét, tapasztalatait a történetekről. Ezek a szubjektív értékelések vonzóak lehetnek az identitásukat még ki nem alakított fiatalok számára, akik így azonosulhatnak Bella attitűdjeivel, vagy a véleményükkel ellentétes attitűdök alternatív lehetőségeket mutathatnak számukra.

A könyvszereplővel történő szimpatizálás két mechanizmuson keresztül valósulhat meg. Egyrészt az olvasó közös (külső és belső) tulajdonságokat talál a szereplőben, aminek hatására további tulajdonságait veszi fel a szereplőnek (szókinés, beszédstílus, viselkedés). Az olvasó tehát beépíti énképébe a szereplő bizonyos tulajdonságait. Második esetben a szereplő kevésbé hasonlít az olvasóra, de vannak olyan tulajdonságai, amelyeket az birtokolni szeretne. Itt a szereplő az olvasó éni-ideáljának részévé válik, az eredmény pedig szintén a szereplő bizonyos tulajdonságainak internalizálása.

A szerző megkönnyíti a főszereplővel való azonosulást. Bella egy átlagos gimnazista lány, hosszú barna hajjal és barna szemekkel. Az átlagos külső segíti a fiatal lányok azonosulását Bellával. Egy szebb, kevésbé hétköznapi lány csak éni-ideáljuk kialakításához nyújtaná támpontokat. A rajongó serdülők énképe és Bella külső és belső tulajdonságai közt nincs tehát nagy távolság, ami megkönnyíti, hogy a főhős szerepébe éljék magukat. Egy átlagos serdülő lány könnyen tud azonosulni a hétköznapi Bellával, és úgy érzi, Bella akár ő is lehetne. Ugyanez figyelhető meg Harry Potter személyében is, a szerzők mindkét hőst igyekeztek minél közelebbivé, hétköznapivá tenni, ami megkönnyíti az olvasónak az azonosulást. Hasonló motívumok figyelhetők meg mindkét főhős személyében is. Bellának láthatóan kevés az önbizalma, Harry pedig gyakran ügyetlen, feledékeny és kínos helyzetekbe kerül. Mindkét főhős olyan személyiségjegyekkel rendelkezik, amelyek megjelennek a serdülőknél (pl. rossz hangulat, kritikus természet, változékony lelkiállapot, megfontolatlanság). Ezekben az apró hibákban a serdülők felismerhetik önmagukat, és egyre jobban bevonódnak a műbe. Ennél a pontnál érdemes megemlíteni, hogy bizonyos szerzők eredményei szerint (Hakemulder, 2008) az emberek hajlamosak problémamegoldási és kommunikációs módszereket meríteni azon könyvszereplőktől, akikkel azonosulni tudnak. Ha a szociális tanulás könyv szereplőjétől történik, akkor feltételezhetjük, hogy az olvasó erősen szimpatizál az adott szereplővel és bevonódott a műbe. Az *Alkonyat* fő témája pedig a szerelem, a szabadság és a választások. Valószínűleg sok ezer fiatal figyelte meg és tanult Bella viselkedéséből. Bella – ahogy már említettük – instabil hangulatú, alacsony önbecsülésű karakternek tűnik első pillanatban. Azonban a tétova, határozatlan lány pontosan tudja, mit szeretne; és amint Edward megjelenik, Bella döntésre jut, szeretné magának megszerezni a fiút.

Edward Bella iránt érzett vonzalma racionális úton, az érzések kihagyásával is magyarázható. Edward képes olvasni mások gondolataiban, kivétel ez alól Bella.

Tulajdonképpen Edward számára mindenki nyitott könyv, tisztában van azzal, hogy a másik fél mire gondol, mit szeretne. Így könnyedén, gyorsan megismeri a másik személyt, ami fárasztó és unalmas lehet egy idő után, hiszen tudni fogja, mit várhat a másiktól. Érthető, hogy Bellát választja, akibe nem lát bele, hiszen így marad számára valami ismeretlen, izgalmas, amit lépésről lépésre fedezhet fel a kapcsolat előrehaladtával. Edward számára Bella jelenti a normális, hétköznapi kapcsolat megteremtésének egyetlen lehetőségét, és így válik a hétköznapiság értékké.

A könyv információkat közvetít felénk a világról és működéséről, ezáltal megerősítheti világképünket vagy alternatívákat kínálhat

Az *Alkonyat*-könyvek világunkról relatíve kevés információt közvetítenek, mivel a történet nagy része a „másik oldalon” játszódik. A történet azonban (főként az első részben) egy iskola köré szerveződik és például utalások történnek a közelgő érettségire.

Könyvével Meyer elsősorban a tizenéveseket célozza meg, ennek megfelelően a központi témák a serdülőkorban releváns kérdések. A történet a szabad akaratról, az önálló döntések meghozataláról és ezek felelősségéről, illetve a választásokról szól, amelyeket Bellának kell meghoznia. Az érettségi előtt álló Bellának döntenie kell, hogy melyik életet választja: emberként vagy vámpírként él tovább. A második könyvben tovább bonyolódik a cselekmény, Jacob egy másik lehetőséget kínál Bellának. A helyzet analóg az érettségi előtt álló fiatalok választási problémáival: milyen legyen az életem, mivé váljak, milyen úton induljak? A szabad akarat hangsúlyozása a legtöbb serdülő sajátossága. Az *Alkonyat* tehát a serdülő korosztály számára fontos kérdéseket tartalmaz. Bella választásai a serdülőkori identitáskézis analógiájaként is értelmezhetőek, mikor hosszabb távon befolyásoló döntéseket, életstílust kell választani, amelyekből már nem egyszerű kilépni. De jelen van a szülőktől való függés, a tőlük való eltávolodás szomorúsága is, a gyerekkor lezárásának fájdalmai, azzal a végkicsengéssel, hogy a felnőtté válás a saját identitás vállalásával kell, hogy járjon.

A könyv szociális interakciókra irányuló igényeinket is kielégíthetik

A könyvekben elsősorban a dialógusok képesek a szociális igények kielégítésére. Ha az olvasó bevonódik a történetbe, akkor gyakran úgy érzi, hogy jelen van a dialógusoknál vagy éppen ő az egyik szereplő. Ezért a könyvek dialógusai emberi kapcsolatokat helyettesíthetnek (Long, 2007). Paraszociális interakciónak nevezük, amikor az olvasó vagy a tévénéző egyoldalú kapcsolatot létesít a könyvben vagy médiában szereplővel. A paraszociális kapcsolat szoros intim viszonyt is jelenthet. Az olvasó azt éli meg, hogy ismeri a szereplőket, külső és belső tulajdonságait, vágyait és gondolataikat (Rubin és McHugh, 1987). A paraszociális elmélet szerint az olvasó három vonzalmi kategória alapján méri fel a szereplőket: szociális vonzalom, fizikai vonzalom, képesség alapú vonzalom. Ha az olvasó szociális vonzalmat érez, akkor azért vonzódik a karakter felé, mert a karakter olyan belső tulajdonságokkal, személyiségvonásokkal rendelkezik, amelyekre az olvasó vágyik. A szociális vonzalom a befogadó számára a karakter értékes, vonzónak tartott tulajdonságait jelöli. Például Alice barátságos, közvetlen, gondoskodó; Jacob kitartó, hűség és önfeláldozó. A fizikai vonzalom a karakter külső megjelenésére

vonatkozik. Ebből a szempontból a férfi karakterek dominánsak. Meyer tökéletes férfiként ábrázolja a két fő férfi karaktert, Edwardot és Jacobot. Mindkettő kiemelkedő saját típusában, azonban míg Edward a vékony, aszkétikus, intellektuális, kifinomult, álomszerű típust képviseli, Jacob inkább a maszkulin, nyers férfi megjelenítője. Edward karaktere jobban lehetővé teszi, hogy az olvasó a vágyott tulajdonságokkal ruházza fel őt, kitöltse saját képzeletével, elvárásaival a karakterét. A képesség alapú vonzalom esetén a karakter által birtokolt képességek vonzóak az olvasó számára. Ebből a szempontból Meyer több alternatívát is felkínál az olvasónak: Edward képes olvasni mások gondolataiban, Alice előre látja a jövőt, Jasper képes az érzelmek kontrollálására. Ezek önmagukban is vonzóak lehetnek egy fiatal számára.

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár és Művelődési Központ kérdőíves vizsgálatának tapasztalatai a vámpírirodalommal kapcsolatos olvasói szokásokról a gyermekkönyvtári részlegben

A gyermekkönyvtár kérdőíves vizsgálatában 93 gyermek vett részt a 11 és 16 év közötti korosztályból, akik a vámpírirodalomból kölcsönöztek. A vizsgálat a 2010/2011-es tanév 1. félévében zajlott; az összesített eredmények szignifikáns adatait közöljük. A vámpír tematikájú könyvet olvasók nagy része lány, a olvasók mindössze 20 százaléka fiú. A fiúk az *Alkonyat*-szériához hasonlóan vámpír témát feldolgozó, de „fiúsabb”, horrorisztikusabb stílusú Darren Shan történeteknek az olvasásakor kaptak kedvet ehhez a kérdéskörhöz, míg a lányokat az *Alkonyat* olvasása inspirálta további olvasásra a témában.

A vámpír könyveket nagy gyakorisággal kölcsönző felső tagozatos, illetve középiskolás lányokról kiderült a vizsgálatban, hogy aki az *Alkonyat* sorozat első részét olvasta, a továbbiakat is elolvasta, vagy legalább tervezi. A vizsgálati minta 33 százaléka angolul is elolvasta a sorozat egyes köteteit.

Arra a kérdésre, hogy mi tetszett nekik a történetben, a válaszadók 75 százaléka a karakterek élethű ábrázolását jelölte meg, amin az iskolai élet mindennapjait, vagy Bella karakterének átlagos voltát értik. A diákok szerint a történet átélhető, a cselekmény érthető és izgalmas. Érdekesség, hogy sok gyereknek (42%) tetszik a vámpír világ hierarchiája, egyeseknek kedvenc jelenete a Volturik látogatása.

A lányok nagy része, 87 százaléka, úgyis mint a könyv fő vonzerejét, kiemeli a szerelmi szálát is. Úgy gondolják, Bella és Edward kapcsolata „csodálatos, földöntúli, eseményekkel teli, kitartó”, de vannak negatívumai is „zűrös, bonyodalomokkal teli”.

A gyerekek a szereplők jellemét úgy látják, hogy Bella a legegyszerűbb karakter. Jacob szimpatikus, vonzó, de reménytelen szerelme miatt is együtt éreznek vele, Edward leginkább rejtélyes az olvasók számára. A lányok 71 százaléka Jacobot választaná mint partnert, őt látják igazán szerethetőnek, igazi társnak, ismerősnek. Edward sokkal rejtélyesebb, megközelíthetlenebb, az olvasó lányok szerint hűvös elegancia, „régimódi romantika” jellemzi, ő az, aki a „való életben nem létezik”, de aki miatt Bellának akár „meghalnia is érdemes”.

Az *Alkonyat* sorozat olvasásának adatai

A kölcsönzési tapasztalatok azt mutatják, hogy inkább a fiatalabb korosztály keresi ezeket a könyveket, illetve néhány huszoneves, és a harmincas évei elején járó nő, akik között vannak fiatal anyukák is. A vámpírirodalmat olvasók a gyermekkönyvtári részleg olvasóközönségének 15 százalékát teszik ki. 2009-ben az angol nyelvű és a magyar nyelvű kiadások folyamatos kölcsönzés és előjegyzés alatt voltak. 2011 elejétől már megtalálhatóak a könyvtárban, gyakran viszik, de már nincsenek folyamatos előjegyzés alatt. A könyvsorozat olvasásának, kölcsönzésének a felfutása és lecsengése nagyon hasonló a *Harry Potter*-könyvekéhez. A legnagyobb hulláma lecsengett az olvasásnak, aki el szeretne volna olvasni, már elolvasta, de azért folyamatosan kölcsönzik. Az *Alkonyat*ot kölcsönözték a legtöbben, ami összecseng a sorozatoknál tapasztalható olvasói viselkedéssel: az első vagy első két kötetet könyvtárból veszik ki, de ha nagyon tetszik nekik a mű, nem bírják kivárni az előjegyzést, és a további köteteket már megveszik (megvetetik a szülőikkel), illetve kölcsönkérik egymástól.

Továbblépés, kitekintés

Jelenleg a gyermekkönyvtárban az *Alkonyat* sorozat nyomán már nem feltétlenül vámpír tematikájú, hanem ehhez hasonló misztikus történeteket olvasnak a gyerekek, fiatalok, és az *Alkonyat*-rajongók. Néhány példa az aktuális népszerű irodalomból: Maggie Stiefvater *Shiver* (*Borzongás*). A fő motívum a vérfarkas emberré változása. Libba Bray *Rettentő gyönyörűség*; *Lázadó angyalok*: a történet középpontjában a bálók, a múlt századi kollégiumi élet áll, és ezzel párhuzamosan látomások egy fehér ruhás lányról. Scott Westerfeld *Csúfok*; *Szépek*: a történet a jövőt misztifikálja, egy high-tech „paradicsomban” játszódik, ahol mindenkit szépre műtenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blumler, J.–Katz, E. (1974): The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research. Sage Publication, Beverly Hills
- Hakemulder, F. (2008): Literary potential: The unexplored powers of reading = Information Design Journal and Document Design, 16. sz., 132–162. p.
- Long, B. (2007): Women's romance novel readership: Motivations, expectations and relationship satisfaction. Előadás: Annual meeting of the NCA 93rd Annual Convention. Chicago, 2007. november 15.
- Rubin, R. B.–McHugh, M. P. (1987): Development of parasocial interaction relationships. = Journal of Broadcasting and Electronic Media, 31. sz., 279–292. p.

Körmendi Attila–Pataky Nóra–Nagy Erzsébet Viktória